

ARAF'TA YAŞAMAK: İVO ANDRIÇ'İN DRİNA KÖPRÜSÜ ROMANINDA KULLANILAN 'KÖPRÜ' METAFORUNUN SINIR ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

LIVING IN PURGATORY: AN EVALUATION OF THE 'BRIDGE' METAPHOR USED IN THE İVO ANDRIÇ'S NOVEL THE BRIDGE ON THE DRINA IN THE CONTEXT OF BORDER STUDIES

Melike ŞEKER

Arş. Gör., Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, seker.melike@yahoo.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 10 Eylül 2022
Kabul edildiği tarih: 28 Mart 2023
Yayınlanma tarihi: 20 Haziran 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 10 September 2022
Date accepted: 28 March 2023
Date published: 20 June 2023

Anahtar Sözcükler

Sınır Çalışmaları; Tarihsel
Kapitalizm; Balkanlar; Sınır ve
Köprü; Milliyetçilik

Keywords

Border Studies; Historical
Capitalism; Balkans; Border and
Bridge; Nationalism

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.14

Öz

16. yüzyılda Batı Avrupa ve Amerika'nın bazı bölgelerinde hâkim sistem olan kapitalist dünya ekonomisi, 19. yüzyıl ile birlikte dünyaya yayılarak evrensel niteliğine ulaşmıştır. Bu yayılma, bölgeleri kendi özgül koşulları doğrultusunda değiştirip dönüştürmüş ve beraberinde 'eski düzen' ile 'yeni düzen' arasındaki etkileşimin aynı anda var olduğu bir sisteme yol açmıştır. Bu etkileşimin yaşandığı topraklardan biri olan Balkan coğrafyasının 19. yüzyılı, İvo Andriç'in 1945'te yayımlanmış olan Drina Köprüsü adlı romanında ele alınmıştır. Kapitalist dünya sisteminin işleyişini sağlayan milli devlet, milli kimlik ve sınırlar gibi oluşumların ortaya çıkış serüveninin, Drina nehri üzerinde inşa edilen Drina köprüsünün etrafında yaşananlar aracılığıyla aktarıldığı bu roman, özellikle kapitalist devletin temel özelliği olan sınırların kara hudutlarıyla belirlenmiş yapılar olarak toplumu, 'biz' ve 'öteki' olarak kurgulaması işlevinin nehir üzerine inşa edilen köprüler aracılığıyla nasıl sağlandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Böylece Andriç'in güçlü gözlem yeteneğiyle aktardığı Drina köprüsünün inşa süreci, aslında sınır dediğimiz olgunun yalnızca kara hudutlarına çekilmiş bir hat olmanın ötesine taşınabileceğini göstermesi bakımından özgün bir yapıdır. Toplumsal etkileşimlerin günlük yaşam pratikleri doğrultusunda gerçekleştirildiği mekân olan Drina köprüsü, toplumlar arasında 'imkân' olmanın yanı sıra 'engel' olma halinin de eş anlı üretildiği simgesel bir yapı olmuştur.

Abstract

The capitalist world economy, the dominant system in some parts of Western Europe and America since the 16th century, spread to the world in the 19th century and reached its universal character. The expansion transformed the regions in line with their specific conditions and led to a system within which the interaction between the 'old order' and the 'new order' existed simultaneously. The 19th-century Balkan geography, one of the lands where this interaction came into existence, is discussed in Ivo Andrić's novel published in 1945. The Bridge on the Drina. The novel, which the adventure of the emergence of formations such as the nation-state, national identity, and borders that ensure the functioning of the capitalist world system has conveyed through the experiences around the bridge over the Drina river, is the crucial work that is targeted the Balkan societies determined by geopolitical borders in terms of being 'us' and 'others.' Thus, with Andrić's strong observation skills, the transfer of historical realities through the construction process of the bridge is an original work that shows the phenomenon we call the border can move beyond being just a line drawn to the land. The bridge on the Drina, which is the place where the social boundary is realized through interaction and daily life practices, has become the symbolic structure where has been being an 'obstacle' is produced simultaneously as well as an 'opportunity' between societies.

Giriş

Drina Köprüsü (2000), İvo Andriç'in Temmuz 1942-Aralık 1943 tarihleri arasında Belgrad'da yazılmış ve ilk defa 1945 yılında yayımlanan kapitalizm öncesi sistemden kapitalist sisteme geçiş sürecinin ekonomik, siyasal ve toplumsal düzeydeki çeşitli yansımalarının bir sınır kasabası olan Vişegrad'ta nasıl meydana geldiğini 'köprü' inşası üzerinden aktarmaya çalıştığı romanıdır. Romanın geçtiği kasaba olan Vişegrad, iki farklı dinin, kültürün karşılaştığı, bu karşılaşmanın 'çatışmaya' dönüştüğü ve Doğu ile Batı'nın birbirine bağlandığı mekândır (Pars, 2004, s. 201). İvo Andriç, Batı Avrupa'nın bazı bölgelerinde egemen üretim biçimi olan kapitalist ekonominin 19. yüzyıl ve sonrasında dünyanın farklı bölgelerini de içine alarak genişlemesinin Balkan topraklarında bir sınır kasabası olan Vişegrad'a yansımalarını bu roman aracılığıyla ortaya koymaktadır. Bu yönüyle roman, makro değişimlerin yaşandığı 19. yüzyıl dünyasının Balkan coğrafyasına etkisinin görülmesi bakımından oldukça önemli bir eser niteliğindedir.

İvo Andriç'in 1961 yılında Nobel ödülü aldığı romanına ilişkin literatürde yapılmış çalışmalara baktığımızda, çoğunlukla din, kimlik ve kültür gibi değerlendirmeler ekseninden hareket edildiği görülmektedir. Örneğin, Ulucan'a göre (2020), etnik ve dini çeşitlilik hiyerarşisi üzerinden (din ve ırk ikiliği gibi (Hristiyan/Sırp ve Müslüman/Türk vb.) hareket eden bu eser, Batılı/Oryantalist bakışın etkisindedir. Kültürel değerlerin merkeze alınarak yapıldığı bazı çalışmalarda, roman karakterleri ve onlara atfedilen nitelikler üzerinden 'Türk Kültürü'ne yönelik kültürel unsurlar ve tipolojik özelliklere dikkat çekildiği gibi (Şahin ve Alaca, 2022) 'Osmanlı algısı'nın merkeze alınarak 'öteki'liğin inşasından hareket edildiği de görülmektedir (Özcan, 2010; Kaya, 2014). Andriç'in *Drina Köprüsü* romanını mekân algısı üzerinden inceleyen çalışmada ise, nesne olan mekânın/köprü'nün, özne olan insana göre farklı anlamlara sahip olabileceği ileri sürülmüştür (Barış, 2021). Bu anlamda, eserin çeşitli yönlerinin öne çıkartılarak birçok açıdan değerlendirildiği söylenebilir.

Bu makale, yukarıda ele alınan çalışmalardan farklı olarak, *Drina Köprüsü* romanını dünya sistemleri analizi çerçevesinde ele alınabileceğini ileri sürmektedir. Bu düşünceden hareketle bu yazıda, kapitalist dünya ekonominin günümüz dünyasında belirli bir toprak parçası üzerine çekilen politik-hukuki hatlar olan 'sınır yapısı' ve sınırların temel ideolojik söylemi olan milliyetçilik ile 'Drina Köprü'sü' arasında analogi kurulabilir. Ayrıca sınır inşa pratiği ve köprü inşası arasında hem kendisi hem kuruluşu hem de sonuçları bakımından ortaklıklar olduğu ileri

sürülmektedir. Bu yönüyle *Drina Köprüsü* romanının, dünya sistemindeki değişimin 'Araf'ta kalan toplumları nasıl dönüştürdüğüne ışık tutacak tarihi roman niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Son olarak, eserde köprü aracılığıyla kurulan toplumsal etkileşimler ile ulus-devlet egemenliğinin siyasal, toplumsal ve kültürel açılardan net gözlemlendiği alanlar olan sınır bölgeleri arasında dikkat çekici benzerlikler olduğu ortaya koyulmaktadır. Eserin ifade edildiği şekliyle ele alınmasının sınır çalışmaları literatürüne katkı sunabileceğini ileri süren bu makale, herhangi bir edebiyat eleştirisi veya İvo Andriç'in biyografisi üzerinden bir değerlendirme yapmayı amaçlamamaktadır.

Tarihsel Kapitalizm Kıskaçında Balkan Toprakları

Yukarıda bahsi edilen ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve ideolojik dönüşümleri kapsayan değişimlerin resmedildiği *Drina Köprüsü* romanını, sosyal bilimlerin temel konu başlıklarından olan *ulus-devlet*, *milliyetçilik* ve *sınır* gibi oluşumları da içeren dünya-sistemleri analizi bağlamında incelemek, konunun daha da geniş bir çerçevede değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Fakat dünya-sistemleri analizine geçmeden önce bu düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayacak teorik arka planı kısaca ele almak gerekmektedir.

1960'lı yıllara kadar sosyal bilimlerin hâkim paradigması olan ve kapitalist sistemin yayılışını gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olarak değerlendirerek ülkelerin geliş(eme)mişliğini içsel dinamikleriyle açıklayan Modernleşme Okulu, kapitalist sistemin gelişmiş ülkeler dışında etkin olduğu bölgeleri dönüştürürken *doğrusal/düz çizgisel* bir eğilim takip ettiği ve sürecin bir çeşit tarihsel zorunluluk içerdiği fikrine dayanmaktaydı (Erbaş, 2018, s. 12). Başka bir ifadeyle Modernleşme Okulu, Batı Avrupa'daki gelişmiş ülkelerin örnek olarak takip edilmesinin zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, (az) geliş(eme)miş ülkelerin kapitalist sistemle uyumlu olacak düzeye ulaşamamalarının temel sebebi, söz konusu ülkelerin içsel niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Modernleşme Okulu'nun bu ve benzeri teorik açıklamalarını eleştiren ve çıkışını buradan sağlayan Bağımlılık Okulu ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın işleyişinin değerlendirilmesi noktasında önemli eleştiriler sunarak gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkinin 'hiyerarşik' yapısının önemine dikkat çekmiştir (Erbaş, 1999, s. 16; 2018, s. 13). Üçüncü dünya ülkelerinin az gelişmişliğini onların gelişmiş ülkelerle arasındaki bağımlı ilişkileri üzerinden açıklama çabasında olan bu okul, sürecin azgelişmiş ülkeler aleyhine işlemesinin nedenlerini dışsal etkenlerden kaynakladığını ileri sürmüşlerdir (1999, s. 17). Bağımlılık Okulu'nun temel varsayımları ile ortaklıkları olmasına rağmen,

çeşitli eleştirilerle ortaya çıkan Modern Dünya Sistemi (MDS) yaklaşımında ise, kapitalist sistemin işleyişi öncelikli bir konuma sahiptir. Immanuel Wallerstein, Samir Amin ve Andre Gunder Frank gibi sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu bu teorik perspektif tarafından analiz birimi olarak tek bir devletin veya toplumun belirlenmesi halinde 'dünya'nın işleyiş mekanizmalarının etkisinin göz ardı edileceği ileri sürülmüştür. Böylesi bir sınırlılığı aşmanın yolu, bahsi edilen yapıları da içeren ve fakat onları aşan 'kapitalizmin işleyişine' odaklanmaktan geçmektedir (Goldfrank, 2012, s. 97). Bahsi edilen sosyal bilimciler ve diğerleri, her ne kadar farklı noktalardan hareket etseler de temel analiz birimleri, modern dünya sistemi olan kapitalist dünya ekonomidir. Özellikle dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan değişimlerin ana kaynağını uluslararası sistemde arayan Wallerstein'in (1996) tarihsel kapitalizme ilişkin analizi, dünyanın bu sistemle etkileşime geçişiyle yaşanan dönüşümleri açıklamada elverişli bir potansiyel sunmaktadır. Buna göre, modern dünya-ekonomi biçimine ulaşabilmiş olan kapitalist dünya ekonomi geçmişten günümüze var olmuş tek ekonomik sistem olmamakla birlikte, varlığını koruyup farklı coğrafyaları içine alarak genişleyen ilk dünya ekonomisi olmuştur. Sistemin bu niteliği, 'sonsuz ve sermaye birikimini' hedefleyerek kurumsallaşmış olmasından kaynaklanmaktadır (Wallerstein, 2011, s. 40-41). Dolayısıyla kapitalist sistemi diğer sistemlerden ayıran özellik, onun sonsuz ve sınırsız sermaye birikimine duyduğu ihtiyaçtır (Wallerstein, 1996).

Bu doğrultuda genişleme ihtiyacı, dünya-imparatorluklarının hâkim olduğu yüzyıllar ile kıyaslandığında dünya ekonomisinde oldukça karmaşık bir sürece tekabül etmektedir. İmparatorluk çağında askeri ve/ya fetih yoluyla elde edilen topraklardan ürüne el koyma doğrudan imparatorluk merkezine aktarılacak yapılar ve bu süreç çoğunlukla dini nosyonlar ile belirlenirken; tarihsel bir sistem olan kapitalist dünya ekonomi ise, ulaştığı her mekânın ve toplumun yapısını dönüştürerek ortaya çıkan yeni oluşumları ve egemen olunan toprağın sınırlarının net bir biçimde belirlendiği sosyo-politik süreçleri içermektedir. Bu süreç, kapitalist sistemle etkileşimde bulunan bölgenin coğrafi konumu, nüfus kompozisyonu ve bağlı bulunduğu imparatorluk sisteminin içsel yapısı gibi birtakım özgül koşullara bağlı olarak farklılaşmaktadır (Hopkins ve Wallerstein, 1987, s. 902). Politik birim olarak çok sayıda ulus-devletin bir araya gelmesiyle kurulan devletlerarası ilişki ağının ve egemenliğin belirli bir alanla sınırlı olmasını önceleyen kapitalist dünya ekonomi, imparatorluk çağının belirgin özelliği olan sınırları geçirgen ve kimi zaman belirsiz olan siyasal ve politik yapıların yerine keskin hatların çekildiği ve bu bölgelerin güvenli alanlara dönüştürülmesi politikasına dayanmaktadır. Bu yolla kapitalist

dünya ekonominin işleyişi, teritoryal sınırları, ulusal yasa, meclis, dil, pasaport, bayrak, paraları olan ve en önemlisi vatandaşlık bağı ile kendilerine sadakatin oluşturulduğu bir 'hükümran devletler' ağı ile mümkün olabilmektedir (Wallerstein, 1993, s. 226). Egemenliğin nerede başlayıp nerede bittiğinin hukuki olarak tanımlanması ile insan gruplarının hangi devlete ait olduğunun belirlenmesi bu sürece bağlı olarak meydana gelen gelişmelerdir. Dolayısıyla 'ulus(al)-devletlerin kurulduğu bu çağda, ortak kültür ve dil, geçmiş tarih ve ulus üyelerinin yaşadığı bölgenin 'vatan' olarak tanımlanması aracılığıyla egemen ulus haline gelme hali dönemin mantıklı ve zorunlu sonucu olarak belirmiştir (Hobsbawm, 2012, s. 101-102). Toprağın sınırlandırılması faaliyetinin ideolojik olarak 'ulusal' niteliğe büründürülerek merkezi bir güç aracılığıyla gerçekleştirilmesi bazı halkların 'yaratılması' bazılarının ise 'parçalanmasına' bağlı olarak mümkün olabilmiştir (Wallerstein, 1993, s. 201). Bu amacın gerçekleştirilmesinin en zor ve çelişkili olduğu alanlar ise, imparatorlukların uç bölgeleri eş deyişle 'Araf' bölgeleridir.

Genel çerçevesini ele aldığımız bu kısa teorik perspektiften hareketle, *Drina Köprüsü* romanı, Bosna'nın iki kültürü arasında 'sınır' işlevi gören Drina köprüsü üzerinde ve çevresinde yaşananların dünya ekonomi-politiğinde meydana gelen makro değişikliklerle arasındaki ilişkiyi aktarması bakımından önemli bir kaynak niteliğinde görülebilir. Roman boyunca bahsi edilen ekonomi-politik değişim, bir sınır kasabası olan Vişegrad'ın iki yakasını birbirine bağlamak için inşa edilen Drina köprüsü etrafında yaşanan olaylar silsilesi üzerinden aktarılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarındaki nişanı olarak tasvir edilebilecek bu köprü, Drina ırmağı üzerine inşa edilmiş olup aynı zamanda imparatorluk iradesinin Avrupa topraklarının iç kısımlarına uzanma isteğinin de göstergesidir. Osmanlı'nın Asya ve Avrupa kıtalarının içlerine doğru 'yayılma' hedefinin de resmedildiği romanda 'köprünün' imparatorlukların egemen olma isteklerini yansıtan uç noktalar olduğu şu şekilde anlatılır:

... Çünkü değerli bir eser ve eşsiz güzellikte olan bu yapı, daha zengin, ticaret bakımından daha gelişmiş şehirlerde bile bulunmayan bu köprü (eskiden böylesi koca imparatorlukta ancak iki tane var derlerdi) Drina'nın yatağı üstünde güvenilir, temelli biricik geçittir, Bosna'yı Sırbistan'a, oradan da daha uzaklara, Osmanlı İmparatorluğu'nun öteki bölgelerine, hatta ta İstanbul'a kadar bağlayan biricik bağıdır (2000, s. 14).

Yazarın Drina köprüsü için ‘bağlar’ kelimesine özel bir yer ayırması, dönemi resmetmesi bakımından önemlidir. Çünkü imparatorlukların egemenliklerini ‘sınırlı bir toprak parçası’ üzerine henüz kurgulanmadığı bu dönemlerde hakimiyetin uzak noktalara ulaşması farklı bölgeleri bağlama yoluyla gerçekleşmekteydi. Dolayısıyla Osmanlı’nın imparatorluk hedefi olan “yayılmının” Avrupa’ya kapı olan Balkan coğrafyasında köprüler aracılığı ile gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu köprülerden en büyük ve heybetli olanı ise, Drina köprüsüydü.

Yıldırım Bayezid’in saltanatı döneminde Osmanlı İmparatorluğu, Balkan topraklarına yayılarak gücünü pekiştirmenin yollarını aramıştır. Fethettiği topraklara yönelik mevcut mülkiyet ve üretim ilişkilerinin ilk etapta ortadan kaldırmadan zaman içinde hakimiyeti pekiştirmeyi amaçlayan Osmanlı politikası Balkan coğrafyası için de geçerli olmuştur. Bu zaman aralığında Osmanlı’nın Balkanlarda ilerleyişini durduracak gücün yokluğu yani mevcut yönetimlerin parçalı siyasi otoritelere sahip olması, bahsi edilen yayılmayı ve yerleşmeyi kolaylaştırmıştır (İnalçık, 2005, s. 26; 2000, s. 50). Bu topraklar, devletin ekonomik ve sosyal düzeninin politikası olan tımar sistemi ile birimlere bölünmüş ve askeri birtakım yükümlülükler karşılığında sipahilere dağıtılmıştır. Ayrıca tımar sistemine uygun olarak yapılan kurumsal ve idari düzenlemelerin yanı sıra zorunlu göç ettirme veya gönüllü göç edilmesi de devlet politikalarını oluşturmaktaydı. Bu uygulama ile Osmanlı İmparatorluğu, Balkan topraklarında var olan düzene kıyasla merkezi gücün etkin olduğu bir düzeni sağlamıştır (Pamuk, 2005, s. 21; Quateart, 2000, s. 61). Böylece Osmanlı egemenliğiyle Doğu-Roma İmparatorluğu’nun Balkanlardaki *bürokratik merkeziyetçi-idaresi* yeniden tesis edilmiştir (İnalçık, 2005, s. 28).

Ekonomik olarak, Anadolu’nun en büyük kentlerinden olan İstanbul’un hububat ihtiyacının çok büyük bir kısmı Balkan topraklarından sağlanmaktaydı (Pamuk, 2005, s. 37). Bu nedenle Balkan toprakları, Osmanlı’nın önemli gelir kaynağı ve stratejik olarak Avrupa’ya açılan kapısıydı. Oldukça farklı etnik ve dini nüfusa sahip olan Balkanlarda yönetim, 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı’nın imparatorluk politikası gereği millet sistemine dayanmaktaydı. Toplumsal düzen, Hristiyan ve Müslüman grupların ekonomik ve sosyal birtakım ayrıcalıklarla tanımlandığı bir sistemle sağlanmaktaydı (Karpas, 2015, s. 17-18; Kasaba, 1993, s. 46). 19. yüzyıl ise, mevcut sosyo-politik düzenin artık sürdürülemeyeceği ve düzeni yeniden yapılandırmak için yeni araçlara ihtiyacın ortaya çıktığı döneme tekabül etmekteydi. Ayrıca bu yüzyıl, artık mevcut kurum ve idare tarzlarının değişmekte olan toplumlar arası birlikteliği sağlayamadığını ve geçmişte açık veya örtülü olarak

kabul edilen sembolik anlatıların 'yeniden icat' edilmesine ihtiyaç duyulduğunu da ortaya koymaktaydı (Hobsbawm, 2006, s. 306).

19. yüzyıla hâkim olan bu 'dünya zaman', Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimi olduğu topraklarda merkezi gücünün zayıflamasına ve ekonomik ve sosyal huzursuzluğun artışına yol açmıştır. Gücü zayıflayan imparatorluğun Anadolu ve Balkan vilayetlerinde ekonomik ilişkileri azalırken bu bölgelerin Batı Avrupa ile ticareti devam etmiştir. Gayrimüslim tüccarlar aracılığıyla sürdürülen ticari bağlantılarla kırsal alanlarda üretilen hammadde Avrupa'ya aktarılmaya devam etmiştir (Pamuk, 2005, s. 110). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Anlaşmalar ile Osmanlı, Balkan coğrafyasında Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya gibi prensliklerin bağımsız olmalarını tanımış ve bu prensliklerin Avusturya-Macaristan etkisine girmesini kabullenmek zorunda kalmıştır (Karpas, 2015, s. 43). Yapılan anlaşmaların Balkan toprakları açısından önemli sonuçlarından biri, Karadeniz ve Tuna'nın uluslararası gemiciliğe açılarak dış ticaret ve bölgelerarası ticari faaliyetlerde önemli hale gelmesi olmuştur (Kasaba, 1993, s. 31, 87). Bu ticari ilişki ağı, Balkan topraklarında Fransız devriminden kaynaklanan farklı fikir sistemlerinin yayılması ve bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkışı gibi siyasal sonuçları da beraberinde getirmiştir (Pamuk, 2005, s. 198). Balkan coğrafyasının kapitalist dünya sistemine eklemlenmesi, bu topraklarda egemen olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Avusturya-Macaristan hakimiyetine bırakmasına yol açmıştır. *Drina Köprüsü* romanında, bahsi edilen yönetme ve egemen olma tarzının ve aslında dünya siyasetinin değiştiği gerçeği, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna ve Hersek'i ele geçirmesi sonrasında yayınladığı bildiriyle şu şekilde aktarılmaktadır:

Bosna ve Hersekliler! Avusturya İmparatoru, Macaristan Kralı'nın orduları memleketinizin sınırlarını geçti. O, topraklarınızı zorla almak istemeyen bir düşman olarak gelmiyor. Yıllardan beri sadece Bosna-Hersek'i değil, Avusturya, Macaristan sınırlarını da tedirgin eden kargaşalığa son vermek için dost olarak geliyor ...Hep birlikte, çoktan beri kaybetmiş olduğunuz barış ve sükûnu size Avusturya, Macaristan'ın sağlamasına karar verildi (2000, s. 131).

Aktarılan bu pasaj, 19. yüzyılda Balkan vilayetlerinin hâkimi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu idare tarzının çözülerek yerini kapitalist ekonominin siyasal mekanizması olan ulus-devletin yönetim araçlarına bırakacağını göstermektedir. Amaçlarının düzen ve huzuru sağlamak ve zora başvurmadan yönetimi sağlamak olduğunu belirten Avusturyalılar, bir anlamda Balkan

topraklarına modern ulus devletin nasıl olması gerektiğini gösteren habercilerdi. Egemenlik, artık doğrudan ve zora başvurmadan sağlanacak, süvari birlikleri yerini düzenli ordulara bırakacak ve düzenin anayasal hukuk ve kanun yoluyla sağlanması hedeflenecekti. Bu açıdan bakıldığında, egemen tarz olarak dünya sathına yayılan kapitalist dünya ekonominin ulaştığı coğrafyalarda ürünlerin metalaştığı, kırsal üretimin ticarileştiği ve sermaye birikiminin öncelikli hedef olduğu bir ekonomik sistemin baskın hale geldiği görülmektedir. Buna bağlı olarak, mevcut toplumsal yapıda farklı mesleki gruplar ve sınıflar oluşmuştur (Varel, 2021, s. 413-415). Var olan yeni düzene karşı durmanın yolu ise, kendi gerçekliğini eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi dönemin sunduğu yeni kavramları ele alan ideolojik fikirleri savunmakla ve yaymakla mümkün olmuştur (Varel, 2021, s. 409). Avusturyalıların gelişinin neden olduğu birçok dönüşüme rağmen eskiyi hatırlatan tek şey, Drina köprüsüydü (Pars, 2004, s. 191).

Bu değişimlerin yaşandığı çağ olan 19. yüzyılın 'merkez'den uzak bir sınır kasabası olan Vişegrad'a yansımaları ise, romanda şu şekilde aktarılmaktadır:

Bosna'nın bu ücra, bu küçük kasabasına bütün bir 19. yüzyıl yaşamının ...o güvensizliği, yerinde saymaları, duraksamalarının geçici olduğu izlenimi kaybolduktan sonra bu yeni düzen içinde kasaba da yerini bulmaya başladı ...Vaktiyle, nasıl ordudan sonra jandarmalar, onlardan sonra da memurlar geldiyse, şimdi de memurlardan sonra tüccarlar gelmeye başladı (2000, s. 186-189).

Romanda aktarılan bu değişimlerle İvo Andriç, Osmanlı İmparatorluğu'yla onun Balkan topraklarından çekilmesiyle yerine gelen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında yönetim biçim ve tarz farklılığını resmetmektedir. İddia edildiği gibi 'düzeni' sağlama amacı taşımayan bu düzenin, uzun vadede bu topraklarda yaşanacak toplumsal trajedilerin de kaynağı olacağının mesajı verilmektedir. İmparatorluk sisteminden farklı olarak kapitalist dünya sisteminde düzenin sağlayıcısı ve sistemin işleyişini kolaylaştıracak meşru güç merkezi ulus-devletler olmuştur. Tekil ulus devletlerden oluşan bu sistemde işleyiş kolaylaştırmanın yolu ise, hâkim olunan topraklarda tek bir merkezi gücün varlığının garanti edilmesi ve artı ürüne daha hızlı ve kolay el koymayı kolaylaştıracak olan altyapı tesislerinin inşa edilmesi olmuştur. Bu değişimin Drina köprüsündeki yansımaları romanda şu şekilde tasvir edilmektedir:

O yılın sonbaharında demiryolu yapmaya başladılar. ...Bu yol, Vardişte'de Saray Bosna'yı Sırbistan'a, Türk sınırı olan Sancak ve Novi Pazar ile de Uvats'da bağlayacaktı. Bu yol, en önemli istasyonu olan

Vişegrad'dan geçecekti. ...Bu yolun stratejik ve politik öneminden bütün dünyada çok söz edilmişti (2000, s. 229).

Verilen pasajı teorik bir bağlama oturtacak olursak, kapitalist dünya ekonominin evrensel bir sistem olarak ortaya çıkışı, farklı coğrafyaları sermaye ihracı yoluyla (kapitülasyonlar, dış borçlanma vd.) merkeze bağlamanın yollarından biri olan gelişmiş altyapının tesis edilmesini mümkün hale getirmişti (Wallerstein, Decdeli ve Kasaba, 1983, s. 49). Kapitalist sistemde 'dışarı'yı merkezin çevresi haline getirmedeki temel motivasyon, birikimi artırmanın yolu olarak meta ve insan hareketliliği gibi akışların daha hızlı sağlanması ve ulaşılan bölgelerde egemenliği sağlamlaştırmanın yolu olarak güvenliğin tesis edilmesini kolaylaştırmaktır. Bu nedenle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun demiryolu inşa ettiği bu köprü, Vişegrad kasabasında yaşayanlar için artık yalnızca yürünerek gidilen bir köprü değil, bir yerden başka bir yere daha kolay ulaşımın sağlandığı yol ve ayrıca talep edilen şeylerin dolaşımının daha hızlı sağlanmasına olanak sağlayacak imkân anlamına da gelmekteydi. Ayrıca kurulacak yeni dünya düzeninde 'stratejik ve politik önemi' olan Avrupa'nın bu uzak uç bölgesinde güvenliği sağlamak amacıyla ulaşımın geliştirilmesi de hayati önem taşımaktaydı.

Drina köprüsü üzerinde yapılan bu yolculuğun biçim ve tarz olarak değişimi 'dünya zamanı'nda meydana gelen değişimin de adeta nişanıydı. Ancak bu yenilik yalnızca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu veya Batı Avrupa pazarlarını değil, aynı zamanda sınır kasabası halkının da hareket tarzını değiştirmekte ve yeni olanın 'merkez'den bu 'çevre' toprağına hızla ulaşmasını kolaylaştırmaktaydı. Bu kolaylığın sınır kasabası olan Vişegrad'ta, yeni malların daha hızlı dolaşıma girmesi, insan hareketliliğinin eskiye kıyasla daha hızlı sağlanması, bu hareketliğin yeni meslek biçimleri ve farklı toplumsal sınıflar ve elbette dünya düzeninin yaydığı ideolojik biçimlerin yaygınlaşması gibi sonuçları olmuştur. Ancak değişen şey iki yakayı hem birleştiren hem ayıran köprü değil, aslında bu köprünün kaderiydi.

Drina Köprüsü'nün Sınırı: Köprü ve Sınır Analogisi

Sınır ve sınır bölgelerine ilişkin çalışmalar, tek bir disipline özgü olmaktan çok coğrafya, uluslararası ilişkiler, antropoloji ve sosyoloji gibi birden çok disiplin içinde değerlendirilen geniş bir literatürden oluşmaktadır. Sınırlara olan ilginin farklı disiplinleri kapsayacak şekilde artışı dünya tarihinde yaşanan yapısal değişimler ile yakından bağlantılıdır. Küreselleşme adı verilen yapısal değişiklikleri içeren bu süreç, ulus-ötesi eğilimlerin hız kazanması ve bu eğilimlere verilen tepkiler, Doğu ve Batı blokları olarak ayrılan dünya sisteminde Sovyetlerin çöküşünü takip eden tek

kutuplu dünya düzenin hakimiyetine paralel olarak Avrupa Birliği gibi uluslararası genişlemeyi hedefleyen kuruluşların artışı, bu etki genişlemesine bağlı olarak dünyanın farklı bölgelerini de kapsayan ortak ulusal ve bölgesel düzenlemelerin politika halinde uygulanması ve böylece tek bir uluslararası bağlantının hakim olduğu ancak sınırları çizilmiş ulus devletlerin politik birimler olduğu dünya sisteminin hakimiyet kazanmasını içermektedir (Wilson ve Donnan, 2012, s. 1-5; Popescu, 2011, s. 22-25).

Farklı disiplinlerin çalışma konusu olan sınırların özellikle 1648 Vestfalya Anlaşması ile dünya üzerinde yaygınlık kazandığına dair belirleme ile ilgili sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde bir ortaklaşma söz konusudur. Sınır kavramı, 'farklı meşrulukları ayıran hukuki hatlar' (Anderson vd., 2010, s. 594) ve modern ulus devletlerin hakim olduğu sistemde ontolojik güvenliğin temel belirleyeni olarak kullanılır. Bu yönüyle bakıldığında sınırlar, her bir devleti dış dünyaya karşı koruyan 'bariyer' ve 'süzgeçler' iken, aynı zamanda 'köprüler' ve 'çıkış kapıları' olarak birbirini güçlendiren çelişkili niteliklere sahiptirler (Anderson, 2001, s. 220). İki meşru gücün karşılaştığı alan olan sınır bölgelerinde de devletli olmanın verili kabul edilmesine yönelik eleştiriler doğrultusunda sınır bölgeleri/alanlarının farklı egemenlik biçimlerinin etkili olabileceği niteliklerinin ortaya koyulması, sınır olgusunun sosyal bilimlerde fiziksel, politik, ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla değerlendirilmesine imkan veren üretken bir alan olarak ortaya çıkışına imkan sağlamıştır (Anderson vd., 2010, s. 1-3; Kireev, 2015, s. 45-46). Ortaya çıkan bu kapsayıcı literatürde, sıklıkla metafor kullanma söz konusu olmakla birlikte, sınırları açıklamak amacıyla ortaya atılan bu metaforların aynı zamanda mevcut yapının işlevini ortaya koyma noktasında belirsizliğe yol açmakta olduğunu da belirtmek gerekir (Özgen, 2004, s. 21). Fakat bu çalışma, sınıra ilişkin kavramsal ve teorik kullanımların reddedilmesi/aşılması gibi literatür eleştirisini içermemektedir. Çalışma, sosyal sınırların üretim araçlarının yalnızca 'kara parçası üzerine çekilmiş hatlar' olan sınır yapısı ile açıklanamayacağına ve sınırların farklı formlarda da inşa edildiğini/edilebileceğini İvo Andriç'in *Drina Köprüsü* adlı eserinde kullanmış olduğu 'köprü' metaforu üzerinden gösterme amacındadır.

Andriç, köprü mefhumunu sadece ele aldığımız eserde kullanmamıştır. Örneğin, 'Köprüler' (2008, s. 39) adlı kısa bir yazısında köprüleri, 'kutsal yapılar', 'imkân' ve 'kötü olan hiçbir şeye yol açmayacak' inşalar olarak görmektedir. Köprülerin 'yapıcı' yönüne ilişkin değerlendirmeleri bulunan Andriç, *Drina Köprüsü* eserinde köprülere dair bu bakışını sürdürürken, aynı zamanda köprünün

farklılıkları da belirginleştirdiğini olaylarla aktarmaktadır. Makro dönüşümler perspektifinden değerlendirildiğinde eser, 'yeni' olanın yalnızca 'imkân' değil, 'engel' ve 'birleştiren'in eş anlı olarak 'ayırma' işlevi de görebileceğine örnek teşkil etmektedir.

Literatürde bu akıl yürütme tarzı, sıklıkla Amerika-Meksika sınırını çalışan sosyal bilimciler tarafından ortaya koyulmaktadır. Bu çaba doğrultusunda dünya siyasetine yön veren haritacılık sistemine karşı eleştirel bir mimari anlayış geliştirilmesini savunan Alvarez (2012a, s.25-26; 2012b, s. 538-539, 543), Amerika-Meksika sınır/duvar hattını değerlendirmenin hâkim sınır anlayışı olan 'kara parçasına üzerine çekilen hat' olan epistemolojinin sınırlığını aşmanın yolu olarak çok katmanlı ve derin etkileri olan sınır ve köprü(leme) arasındaki ilişkiye dikkati çeker. Köprüler, var olan bir engeli aşmak ve bir trafiği inşa etmek amacıyla dizayn edilmektedirler. Birbirinden farklı mekanları bağlayarak geçişlerin kontrolünü sağlayan köprüler, sınır kavramının ele alınma biçiminin 'kumdaki yatay çizgi ile sınırlandırmanın' ötesine taşınmasına yardımcı olarak belirli bir inşa biçimi sunmaktadır. (Alvarez, 2012a, s. 31-32). Dolayısıyla, belirli bir strateji geliştirme amacı taşıyan köprüler, hem imkânların hem sınırlılığın inşaları olarak varlık göstermektedirler. Sınır ve köprü arasında kurulacak ilişki, yalnızca yerel insan gruplarının davranışlarını incelemek değil, aynı zamanda çok daha geniş bir çerçeveden bakılması gereken faaliyetlerin karmaşık sürecini de ele alan etnografik nitelik taşımaktadır. Zamanla derin bir aidiyet ile özdeşleşerek kişisel akışların sağlandığı ve gündelik hayatın sürekli bir bağlantısı haline gelmekte olan köprülerin bu işlevi, insan davranışlarının ve toplumsal süreci belirleyen kurumsal ve yapısal etkilerin incelenmesini gerekli kılmaktadır (Alvarez, 2012a, s. 32, 34; 2012b, s. 546).

Paralel bir epistemolojik katkıyı, Alman sosyolog G. Simmel'in (1994), 'köprü ve kapı' gibi nesnel varlıkları kullanarak 'ayırma' ve 'birleştirme' hareketlerinin birbirleriyle ilişkili olarak aynı anda var olma durumuyla ele alışı da görmekteyiz. Simmel'e göre (1994, s. 5-8), doğada birbirleriyle bağlantılı ancak ayırık olan alanların nesnel varlıklar yoluyla birleştirilmesi, buralarda yaşayan insanların zihinlerinde birbirlerinden farklı oldukları fikrini de meydana getirmektedir. Bu ilişkisellik, estetik bir değer taşıyan köprü inşası ile zirveye ulaşmaktadır. Çünkü doğada var olan bir engelin aşılarak dünya üzerinden bir parçanın birleştirilmesi, ayırık kıyıları birleştirme gibi bir pratik amaca hizmet ederken, aynı zamanda bu kıyıların birbirlerinden farklı olduklarını da hatırlatan yapılar olmaktadır. Dolayısıyla, hem yakın hem uzak olma hali 'yabancı'nın ne anlama geldiğini de tanımlar. Mekân olarak

yakın olup zihinsel olarak uzak olma eş deyişle 'burası' ve 'orası' arasındaki ayrılmaları birleştirmenin zorluğu ise, bu köprü ve kapılar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır (Van Houtum ve Strüver, 2002, s. 143). Böylece iki kıyı arasında gidip gelme eylemi ile insanların farklı şekillerde günlük yaşamlarında etkileşim kurdukları yapılar olan köprünün sağladığı bu kesintisiz etkileşim, hem 'bir' hem de 'ayrı' olmanın sürekli üretildiği alanlar olmaktadır.

Bu perspektiften hareketle ifade edecek olursak, *Drina Köprüsü* romanı, Balkan coğrafyasının en uzun nehri olan Drina üzerine inşa edilen Drina köprüsünün söz konusu alanı, hem birleştiren hem de ayıran işlevinin aktarıldığı bir çerçeve sunmaktadır. İvo Andriç, köprülerin 'herkese ve her şeye' eşit olduğu ve birçok yönüyle bir tür 'imkân' sağlayan yapılar olduğu ifade ettiği yazıları (Andriç, 2008) olsa da incelediğimiz eserde Drina köprüsü özelinde iki yakayı birleştiren köprünün sadece *birleştirmedini* aynı zamanda *ayırmanın* bir yolu olarak da işlev gördüğünün örneklerini sunmaktadır. Ayırma ve birleştirme pratiklerinin ise, 'dünya zamanı' yoluyla anlam kazandığı ve merkezi güçler tarafından politik araç haline getirildiği tarihi olaylar silsilesini ifade edilen çerçeve temelinde değerlendirmek mümkündür. Romanda, Drina köprüsünün, dünya siyasi tarihinde yaşanan değişimlerin Balkan topraklarında farklı etnik ve dini gruba mensup olanlar arasında nasıl 'sınır' işlevi gördüğü şu şekilde betimlenmektedir:

... Bu sınır zamanla, daha net bir biçimde belirmeye, iki ülke arasındaki bir sınır anlamını almaya başladı. Bu durum, o çevrenin olduğu kadar kasabanın da yaşayış koşullarını değiştiriyor, ticarete, ulaşım işlerine, kamu oyununa ve Müslümanlarla Sırlar arasındaki ilişkilere de etki yapıyordu...Müslüman ve Hristiyanlar ...şaka olarak birbirlerini' komşu' diye çağırıyorlardı. Çünkü evleri kasabanın karşılıklı iki ucunda bulunuyordu (2000, s. 101, 139).

Aktarılan bu pasaj, sınırların yalnızca kara üzerine çizilen keskin hatlar olarak işlevsel olmadığı ve farklı inşalar yoluyla da toplumlar arası sınırların aktifleşebileceğini yansıtmaya anlamında başarılı bir örnektir. Engelin aşılması sürekli bir erişimin ve etkileşimin sağlandığı köprüler, kuruluşu itibariyle sınır hattı olmaktan ziyade sonucu itibariyle üretilen sosyal sınırların yegâne mekânı olabilmektedir. Böylece 'köprü', iki farklı ülke arasında geçilen sabit bir bariyer veya farklı denetim alanlarının belirleyeni olarak değil, kişisel tarihin şekillendiği ve aidiyetlerin belirlendiği bir yapı olarak var olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Drina nehrinin iki yakasında yerleşik bulunan Müslüman ve Hristiyan grupların her ne kadar günümüzde anladığımız biçimiyle bir sınır olmasa da inşa edilen Drina

köprüsünün iki toplum arasında 'sınır' işlevi ('komşu olma' vb.) görmektedir. Bu yönüyle Drina köprüsü, farklı dini gruplara mensup insan topluluklarının ulus-devlet olmanın yaygınlık kazandığı kapitalist çağda etnik ve dini farklılıkların belirginleşmesini sağlayan sınır simgesi haline gelmiştir. Bir zamanlar bu farklılıkları birleştiren ve meskûnu olanlara imkan yaratan köprü olan Drina, 19. yüzyılla birlikte insan toplulukları arasında 'sınır'a dönüş(türül)müştür. Böylece, hem birleştiren hem de ayıran kimliğiyle Drina köprüsü, aslında tüm dünyada yaşanan değişimlerin eş deyişle büyük resmin yalnızca panoramasıydı.

Andriç'in romanı, sınırların yalnızca iki devlet arasında hukuki olarak tanımlanmış kara parçası üzerine çekilen sabit bir hat ve bu hat arasındaki hareket biçimleri, süreçleri ve sonuçları bakımından sınır bölgesi olduğu savının aşılması gerektiği noktasında özgün bir yapıt niteliğindedir. Bu roman, etkileşimin gerçekleştiği alan olan köprü üzerinde ve etrafında gerçekleşen sürekli bir toplumsal, ekonomik ve kültürel alışverişin 'biz' ve 'öteki' inşa sürecinde etkin rolü olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla roman, yalnızca toprak üzerine çekilen hatlar olan sınır yapılarını ele almanın ötesinde toplumsal sınırların yaratılmasına ilişkin süreçlerin farklı unsurlar yoluyla da inşa edildiği/edilebileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Mevcut kurumsal yapıların ve düşünce sistemlerinin dönüşümü ya bir senteze ulaşarak ya eskinin kaldırılmasıyla ya da eski ile yeninin birlikte var olabileceği yeni yolların bulunmasıyla mümkün olacaktı. Kapitalist dünya ekonominin belirlediği koşullar altında ortaya çıkan tüm kurumsal yapıların söylemi ise, milliyetçilik ideolojisiyle yeniden üretilmekteydi.

Hobsbawm'ın (2012) 'Çifte Devrim' olarak tanımladığı Sanayi ve Fransız Devrimi gibi iki önemli gelişme, kapitalist dünya sisteminin 19. yüzyıl ve sonrasında dünyanın farklı coğrafyalarını içermesinin ekonomik ve ideolojik temelini oluşturmuştur. Artık belirli bir coğrafyayla ilişkilendirilen etnik bir grubun ortak dil, din ve tarihi kodların birleştiriciliği eşliğinde 'ulus' olma ideallerinin 'milli' bir ideoloji temelinde sınırları belirli bir toprak parçasında 'devlet' olma tahayyüllerini güçlendirdiği tarihsel döneme girilmiştir. Bu bakımdan gerçek bir millet olduğu varsayılan bir toplumun birlik, milli kimlik ve ortak tarih gibi anlatılar etrafında birleştirilmeye çalışıldığı bu yüzyıllar, bağımsız bir yönetimi arzulayan toplumsal gruplara ideolojik perspektif sağlamıştır. Kapitalist ekonominin politik organizasyonu olan ulus-devlet mekanizmalarının kuruluşuna kaynaklık eden milliyetçilik akımı, yeni dünya düzeninin nasıl sağlanacağına ideolojik cevabıdır (Hobsbawm, 2014, s. 25).

Andriç'in romanı, 19. yüzyıl kapitalist ekonominin Balkan coğrafyasına yayılımının eşlik ettiği ideolojik söylem olarak milliyetçiliğin toplumsal etkisini, Drina Köprüsü civarına yerleşik olan Müslüman ve Hristiyan dinine mensup gruplar aracılığıyla çağa uygun olarak nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda dini niteliğe sahip millet olma anlayışına dayanan farklı grupları bir arada tutma siyaseti, 19. yüzyılla birlikte yerini bir etnik grubun diğerleri üzerinde hâkim konuma geleceği yeni bir düzene bırakmıştır. Batı Avrupa'da başlayıp dünyanın farklı coğrafyalarını da etkisi altına alan bu yeni düzen, farklı coğrafyalarda egemen olan Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde 'azınlık isyanları' adı verilen süreci başlatmıştır. Bu isyanların yaşandığı bölgelerden biri ise, Osmanlı'nın Batı'ya dönük yüzü olan Balkan topraklarıydı. Osmanlı'nın Batı'sı ancak Avrupa'nın Uzak Doğu'su olan Balkan coğrafyasının dünya siyasetinde bir tür 'sınır', 'köprü' 'doğuya açılan kapı' gibi tampon konumda olması, bu topraklarda yaşayan toplumsal grupları değişimlerin en net gözlemlendiği alanlar olarak 'Araf'ta yaşayanlara dönüştürmüştür. Kapitalist ekonominin Avrupa'nın kuzeyinde hakim tarz olarak üstünlük kazanması, dünya ekonomisi içinde bulunan diğer bölgelerin de bu ağa dahil edilmesi ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç, ekonomik ilişkilerin sürdürülmesini kolaylaştıracak olan siyasi yapılanmanın da kurulması sonucunu doğurmuştur (Kasaba, 1993, s. 11-12). Bu siyasi yapılanma, merkezi ulus-devlet etrafında birleşen uluslardan oluşmaktaydı. 'Sonsuz sınırsız sermaye birikimi'ne dayanan kapitalist dünya ekonominin 19. yüzyıl sonrası dünya sathında yayılma göstermesi, Batı Avrupa ekonomisi için ucuz pazar niteliği taşıyan Balkan topraklarını çok daha fazla cazip hale getirmişti. Bu yayılma beraberinde eski tarzın değişmesi zorunluluğunu getirmiş, var olan toplumsal sınırların farklı bağlamlarda yeniden üretilip belirginleşerek güçlü siyasal taleplerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Bu değişim Drina köprüsünü, aynı mekan üzerinde farklı toplumsal hafızanın oluşturulduğu tarihsel bir yapıt niteliğine dönüştürmüştür:

Köprü üstünde bulunan bir tümsek Radisav'ın mezarı diye anılırdı. O, Sırpların bir şefi ve çok güçlü bir insanmış. Sadrazam Mehmet Paşa, Drina'nın üstünde bir köprü yaptırmak üzere adamlarını yollayınca, herkes bu emre boyun eğmiş ve bedava çalışmaya katlanmış. Yalnız Radisav kafa tutmuş ve halkı ayaklandırmış. ...Müslümanlara gelince, çok eski zamanlarda burada din uğruna şehit düşmüş bir dervişin, Şeyh Turhan'ın yatmakta olduğunu iddia ederler. O büyük bir kahramanmış ve küffar ordusuna karşı Drina geçidini korumuş. ...küffar ordusu bir gün yine gelecek olursa, bu tümseğin altından kalkarak tekrar onlara yolu kapatacakmış (2000, s. 19- 20).

19. yüzyıl, kapitalist ekonominin egemen olduğu dünyada milliyetçiliğin ideoloji olarak ortaya çıkışı, devlet kurmuş olan ya da devlet kurma özlemi taşıyan insan toplumlarının birbirinden farklı biçim ve niteliklerle taleplerini ortaya koydukları zaman aralığıdır. Yeni çağın ideolojik habercisi olan milliyetçilik, yukarıda aktarılan pasaj bağlamında ele alındığında, farklı dine mensup iki topluluğun gerçekliğine nesiller boyu inanacakları geçmiş hikayelerin yeniden ve yeniden nasıl icat edileceğinin adı olmaktadır. Köprü inşası süresince Hristiyan ve Müslüman toplumlara uzun vadede 'ön-milli' unsurlar sağlayacak bu hikayeler, değişen dünya zamanına göre yeniden şekil alıp bu gruplar arasında birliği kurmanın ideolojik araçlarına dönüşmüştür. Artık belirli bir gruba aidiyet bağının aynı toprak parçasını paylaşan toplumlar için birleştirici bir unsuru olan din olgusuyla dil, etnik köken, ortak kültür gibi unsurlarla 'yakından bağ' kurulmuştur (Hobsbawm, 2006, s. 65-70). Bu nedenle, modern milliyetçiliğin ve ön-milli bağların önemli bir parçasını oluşturan 'kutsal ikonlar', ortak kolektif pratikleri, sembolleri ve ritüelleri temsil etmektedir (s. 93). Andriç'in köprü inşa sürecinde aktardığı hikayeler ise, Müslüman ve Hristiyan dinine mensup olmanın aynı tarihsel olayların nasıl farklı yönlerde icat edildiği ve 'tarihsel bir millet' olma yolunda nasıl kurgulandığının örnekleri niteliğindedir. Bu hikayeler aynı zamanda, Balkan coğrafyasında 20. yüzyılda dil ve etnik köken gibi kültürel unsurların vurgulanmasıyla milli devlet özleminin açığa çıkmasının tarihselliğini de yansıtmaktadır. Balkan coğrafyası bahsi edilen tarihsel koşullar altında 20. yüzyıl ve sonrası kurulmuş milli devletlerin ihtiyaç duyduğu ortak kolektif bilincin tarihsel anlatıların çeşitli yönleriyle yeniden icat edilmesiyle sağlana gelmiştir.

Sonuç

Sınır çalışmaları başlığı altında toplanan akademik çalışmalar, epistemolojik olarak çoğunlukla toprak üzerine çizilen hatlar nedeniyle ortaya çıkan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişikliklere odaklanmaktadır. Bu değişiklikler, çoğunlukla yeni düzenin siyasal organizasyonu olan ulus-devlet sınırlarının tanımladığı 'içerisi' ve 'dışarı' olarak belirlenen alanları verili kabul ederek değerlendirilmektedir. Kapitalist dünya ekonominin yayılışına eşlik eden siyasal düzenlemenin ulus-devlet olması, hukuki hatların 'kara parçası üzerine çekilen çizgiler' olduğu hâkim anlayışının bir parçasıdır. Ancak sınır olgusu özellikle toplumsal sınırların hangi ölçüler doğrultusunda oluşturulduğu konusu oldukça karmaşık değişkenleri içermektedir. Bu bağlamda çalışma, İvo Andriç'in *Drina Köprüsü* adlı eserini, Modern

Dünya Sistemi teorik çerçevesinden faydalanarak yeniden değerlendirmektedir. Kapitalist sistemin karmaşık ve çelişkili sürecinin sonuçlarından olan kurumsal mekanizmaların farklı bir yapıyla ele alınmasına ilişkin farklı bir değerlendirme ise, İvo Andriç'in romanında kullandığı 'köprü' metaforu ile mümkün olmuştur.

Kapitalist dünya ekonominin dünya üzerinde hızla ilerleyişinin sosyo-politik sonucu olarak egemenliğin artık belirli bir toprak parçası ile sınırlandırılarak merkezi bir devlet etrafında öbikleşen birleşmiş uluslara aktarılması, dünyanın her bir noktasını kendi özgül koşulları doğrultusunda şekillendirmiştir. Kapitalizmin belirlediği tarihsel koşullar altında geleneğe duyulan bağlılık ile ulus devlete sadakat arasında ilişki kurularak yeni dünya düzeninde merkezi bir ulus-devlet şeklinde yer alma çabası hız kazanmıştır. Bu sistemin işleyiş çelişkilerinin en net gözlemlenebildiği alanlar/mekanlar ise, kuşkusuz herhangi bir toplumsal grubun başka bir grup ile karşı karşıya geldiği sınır/geçiş bölgeleri olmuştur. Bu çelişki hukuki olarak bir kara parçası üzerine belirlenmiş somut ve sabit sınır çizgileri olarak ortaya çıkabileceği gibi, farklı şekiller/yapılar etrafında da var olabilir. Bu makale, İvo Andriç'in *Drina Köprüsü* adlı eseri özelinde, Balkan topraklarında imparatorluk düzeninin egemen olduğu yüzyıllarda Drina nehri kıyılarına yerleşik olan Müslüman ve Hristiyan nüfusun birbirlerine köprü aracılığıyla bağlanması ile 'öteki'nin yaratılma sürecinin eş anlı meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eser, tarihsel dönüşümlerin köprü etrafında/boyunca yaşananlar ile harmanlanarak aktarılmasının, sınır çalışmalarına 'toplumsal sınırı inşa etmenin' yolu olarak kabul edilen kara hudutlarının yanı sıra toplumsal sınır inşa biçiminin başka bir tarzına örnek teşkil etmektedir.

Dünya tarihi boyunca farklı amaçlar ile inşa edilen görkemli yapılar olan köprüler, çoğunlukla doğa engellerini aşmak amacıyla inşa edilerek iki farklı kıyıyı birbirine bağlama işlevi görmüştür. Ancak köprü'nün bağlantı kurma işlevi, beraberinde ayrı grupların kolaylıkla karşılaşmasına olanak tanıyarak aynı zamanda toplumsal farklılıkların belirginleşmesine de neden olmaktadır. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri, Drina nehri üzerine inşa edilen ve bugün bile varlığını koruyan tarihsel yapı olan Drina köprüsüdür. Drina köprüsü, Müslüman ve Hristiyan nüfusun yerleşik olduğu Drina nehrinin iki ayrı kıyısını birbirine bağlayarak, Balkan topraklarında milli devlet olma isteğinin açığa çıktığı zamanlarda toplumsal hafızaya tarihsel dayanak olmuştur. Ayrıca Drina köprüsü, her iki grubun kendi tarihlerini köprü boyunca yaşanan ve yahut yaşandığına inandıkları sözlü hafızanın mekânı olarak 'birleştirme' niteliğinin yanı sıra 'ayırıcı' niteliği ile de ön plana çıkmıştır. Bu

nedenle *Drina Köprüsü* romanı, başarılı bir edebi tür olmasının yanı sıra toplumsal sınırın aslında başka formlarda da yaratıldığının/yaratılabileceğinin örneğini sunmaktadır. Bu anlamda romanın, köprü ve sınır yapılarının inşası ve bunların etkileri ve sonuçları bakımından sınır çalışmaları literatürüne katkı sunma potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Andriç, I. (2000). *Drina Köprüsü*. (H. A. Ediz ve N. Müstakimoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Andriç, I. (2008). Köprüler. (M. Pars, Çev.). *Kül-Öykü Dergisi*, 12, 39.
- Anderson, J. (2001). Towards a Theory of Borders: States, Political Economy, and Democracy. *Annales*, 26, 219-232.
- Anderson, J. ve O'Dowd, L. (1999). Borders, Border Regions, and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. *Regional Studies*, 33, 593-604.
- Anderson, J., O'Dowd, L. ve Wilson, T. M. (2010). Introduction: Why Study Borders Now? *Regional & Federal Studies*, 12(4), 1-12.
- Alvarez, R. (2012a). Borders and Bridges: Exploring a New Conceptual Architecture for (U.S.–Mexico) Border Studies. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 17, 24-40.
- Alvarez, R. (2012b). Reconceptualizing the Space of the Mexico–US Borderline in A Companion to Border Studies. T. M. Wilson ve H. Donnan (Editörler). *A Companion to Border Studies* içinde (s. 538-557). London: John Wiley & Sons.
- Barış, T. (2021). Balkan Coğrafyasına Fenomenolojik Bir Yaklaşım Denemesi: Drina Köprüsü ve Drina'da Son Gün Örneği. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(2), 27-51.
- Erbaş, H. (1999). Gelişme Yazını ve Geleceği. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 8, 9-25.
- Erbaş, H. (2018). *Türkiye'de Gelişme/Kalkınma Yazınından Bir Seçki*. Ankara: Palme Yayınevi.
- Goldfrank, W. L. (2012). Wallerstein's World-System: Roots and Contributions. S. Babones ve C. Chase-Dunn (Editörler). *Routledge Handbook of World-Systems Analysis: Theory and Research* içinde (s. 97-104). London: Taylor & Francis Group.

- Hobsbawm, E. J. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (3. bs.). (O. Akınay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2012). *Sermaye Çağı: 1848-1875*. (2. bs.). (M. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. J. (2014). Gelenekleri İcat Etmek. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Editörler). *Geleneğin İcadı* içinde (s. 1-19). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (1987). Capitalism and Incorporation of New Zones into the World-Economy. *Review*, 10(6), 763-781.
- İnalçık, H. ve Quataert, D. (Editörler). (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: I. Cilt: 1300 – 1600*. (H. Berktaş, Çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *BAL-TAM Türklük Bilgisi* 3, 20-44.
- Karpat, K. (2015). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*. (K. Emiroğlu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Kaya, M. (2014). Drina Köprüsü ve El Greko'ya Mektuplar Romanlarında 'Öteki' Türkler, Müslümanlar. *Hürriyet Gösteri*, 313, 90-110.
- Kireev, A. (2015). State Border. S. V. Sevastianov, J. P. Laine ve A. A. Kireev (Editörler). *Introduction to Border Studies* içinde (s. 98-117). Vladivostok: Dalnauka.
- Özcan, R. (2010). "Köprüden Akan Tarih": İvo Andriç'in Drina Köprüsü Adlı Romanında Osmanlı. *Hikmet*, 16, 47-66.
- Özgen, N. (2004). *Sınır Kasabaları Sosyolojisi Araştırma Projesi*. Erişim Tarihi: 10.07.2022, <http://neseozgen.net/wp-content/uploads/26.pdf>.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi:1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Popescu, G. (2011). *Bordering and Ordering the Twenty-first Century: Understanding Borders*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Pars, M. (2004). *Makedon ve Sırp romanlarında Türkler ve Türk izleri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Simmel, G. (1994). Bridge and Door. *Theory, Culture & Society*, 11(1), 5-10.

- Şahin, D. ve Alaca, J. (2022). Ivo Andriç'in "Drina Köprüsü"nde Türk Kültüründen İzler ve Türk Tipi. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 405-418.
- Ulucan, Ö. (2020). Ivo Andriç'in Drina Köprüsü Adlı Romanında Dini ve Etnik Çeşitlilikteki İkili Zıtlıklar ve Hiyerarşi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(19), 341-356.
- Varel, A. (2020). Toplumsal Dönüşümü Bir Köprünün Tarihi Üzerinden Okumak: İvo Andriç ve Drina Köprüsü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(2), 406-423.
- Wallerstein, I. (1993). *Jeopolitik ve Jeokültür*. (M. Özel, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (1996). *Tarihsel Kapitalizm*. (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*. (Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy). İstanbul: BGST Yayınları.
- Wallerstein, I. ve Decdeli, H. ve Kasaba, R. (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci. *Toplum ve Bilim*, 23, 41-54.
- Wilson, T. M. ve Donnan, H. (2012). *Borders and Border Studies*. T. M. Wilson ve H. Donnan (Ed.). *A Companion to Border Studies* içinde (s. 1-27). UK: John Wiley & Sons.
- Quateart, D. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu: 1700-1922*. (A. Berktay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Houtum, H. ve Strüver, A. (2002). *Borders, Strangers, Doors, and Bridges*. *Space & Polity*, 6(2), 141-146.

Summary

This paper presents the bridge as the central metaphor in Ivo Andriç's 'The Bridge on the Drina' in the context of border studies. The novel belongs to the period of the 19th century of Balkan geography and portrays events and experiences that happened around the bridge. The bridge, built by Ottomans in the sixteen century to reach into the land of Europe, is described as a symbolic structure that connects Bosnia to Serbia and the Ottoman Empire. In addition, the bridge connects the Muslim and Christian populations living on both sides of the Drina river. Through the eighteenth and nineteenth centuries, the capitalist world economy expanded to cover the whole world including Balkan Peninsula, and has led to many changes in all regions where it has reached since its emergence.

In this article, the complex relations of identities, religions, and central powers conveyed through the events along the bridge are discussed within the framework of expanding the capitalist world economy throughout the world, especially in the Balkan geography. In that regard, based on the consequences of the functioning of the capitalist world system, the aim of this study also is to draw on the relationship between conceptual uses such as the 'construction of border' and 'the ideology of nationalism with the metaphor of 'bridge' used in the novel and how the changes in the world-system transform the societies remaining in 'Purgatory'.The concept of border and/or border regions has large pieces of literature

evaluated in multiple disciplines such as geography, international relations, anthropology, and sociology rather than being specific to a single discipline. The literature on border studies covering different disciplines is closely related to the structural changes in world history. The process includes structural changes, the acceleration of transnational tendencies, and the expansion of organizations aiming at international expansion, such as the European Union, in parallel with the dominance of the unipolar world order following the collapse of the Soviet Union in the world system divided into Eastern and Western blocs. It includes the implementation of common national and regional arrangements, including different parts of the world, as a policy, depending on the expansion of the world, and thus the dominance of the capitalist world system in which a single international connection is dominant, but multicentricity of the nation-states territorially bordered are political units. Thus, a defining feature of the capitalist world system is to include a network of interstate relations with many nation-states bordered geographically instead of the permeable and sometimes uncertain political boundaries that were a characteristic feature of the imperial age, and the establishment of order in this place and transforming the rate into safe areas is valid.

The new form of government that emerged in the transition from the empire to the nation-state in the 19th century has been based on the understanding of citizenship in which national values are glorified, homelands are sacralized, and political boundaries have been clear and built on a specific place. The existence of a piece of land surrounded by boundaries that the modern nation-state would legitimize represented the new order of industrial societies and make space divisible. What consequences arise from spatial limitations is that the places where this is most clearly observed are the national borders and especially the border regions where identities conflict with the national identity. From this perspective, certain differences between national states by the articulation of the international capitalist system accompany diverse state practices inside/outside of borders which have internationally been the main element to secure the political-territorial unit and to possess a certain national identity. Within this broader agenda, the function, and utility of the bridge on the Drina have commonalities with the construction of borders in the nation-state social process, 'inside/outside', 'we/other', in everyday life.

This study presents that the metaphor of the bridge in Andrić's novel provides a new dimension to the epistemology of border studies in terms of bridging and connections between communities and places. Bridge, built on both sides of the town of Vişegrad where local communities interact with one another, is a historical monument that has an analogy between the horizontal lines on the land about the construction of social boundaries as a part of nation-state practices.